

วิเคราะห์บทละครสังคีต

An Analysis of Lakhon Sangkheet

คำสำคัญ (Key word) : ละครสังคีต มิกาดो วังดี นามยอกเอาหนามบ่ง วิาหวะสมุท

นิดา มีสุข

กศ.ม.(ภาษาและวรรณคดีไทย)

อาจารย์ สังกัดภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

Abstract

This study was an analysis of **Lakhon Sangkheet** (comic opera) as created by King Vajiravudh, with the aim of investigating its history and performance design as well as analyzing its characteristics and value. The findings were as follows.

Lakhon Sangkheet was created by King Vajiravudh. His own plays were four in number : **Mikado**, **Wangtee**, **Naam Yok Au Naam Bong**, and **Wiwa Phra Samut**. The first two he adapted from the play **Mikado** by Sir Gilbert. After composing there was no record of their performance. He conceived and composed the last two himself. There were performed on several occasions, especially **Wiwa Phra Samut**, which was performed time and again through the end of his rule.

The performance design and characteristics of **Lakhon Sangkheet** consisted of costuming beauty appropriate to roles, melodious songs, and exquisite ensemble acting. The roles of supporting characters were conspicuous and interspersed with humor. Initially the cast was all male, subsequently to change to true to type. The music was made by the Pee Phaet band with some additional instruments put in for better effect. The songs were either pure tune or sung. The words were in prose as well as verse, with prose for dialogue and for acting and directing scripts, and verse in singing parts and the chanting of literary excerpts. The verse forms consisted of **Khleng**, **Chan**, **Kaap**, **Klon**, **Raai**, and a kind to fit a tune. The plays were performed at several sites, such as the Tawee Panyaa Theater, The Club of the Royal Retinue at Marueghkhaayawan Royal Residence and Sanam Chan Palace.

The value of **Lakhon Sangkheet** divides into four aspects : societal reflection, with social systems and groups of people presented as images rather than portraits; humor, derived causally and factually as well as from language use, way of life, events and situations as encountered and as bases for personal-trait mimicry; esthetic creation, in beauty of diction with words appropriate to a level of language, matching of word sense and context, and setting words of songs to suit tunes and stories; and use of maxims to generate ideas about the conduct of personal and social affairs of life, valued for their subtlety, profundity, and truthfulness as heretofore evidenced.

บทคัดย่อ

การศึกษานี้เป็นการวิเคราะห์บทละครสังคีตพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา แบบแผนการจัดแสดงละครสังคีต วิเคราะห์ลักษณะเฉพาะและคุณค่าของบทละคร ผลการศึกษามีดังนี้

ละครสังคิตเป็นละครที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นผู้ให้กำเนิด บทละครพระราชนิพนธ์ของพระองค์มี 4 เรื่อง คือ มิกาดิ วังดี หนามยอกเอาหนามบ่งและวิวาห์พระสมุทร สองเรื่องแรกคือมิกาดิและวังดี ทรงแปลมาจากบทละครเรื่องมิกาดิ ของ เซอร์ กิลเบิร์ต หลังจากทรงพระราชนิพนธ์แล้วไม่มีประวัติการจัดแสดง ส่วนหนามยอกเอาหนามบ่งและวิวาห์พระสมุทร ทรงคิดเรื่องและพระราชนิพนธ์ด้วยพระองค์เอง มีการจัดแสดงหลายครั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วิวาห์พระสมุทร มีการจัดแสดงเสมอจนสิ้นรัชกาล

แบบแผนวิธีแสดงและลักษณะเฉพาะของบทละครสังคิตคือ แต่งกายงดงามตามบทบาท เพลงไพเราะ มีการแสดงหมู่ทั้งดงมาบของตัวประกอบเด่นและแทรกบทตลกอยู่เสมอ ผู้แสดงระยะแรกเป็นชายล้วนต่อมาเปลี่ยนเป็นชายจริงหญิงแท้ คนตรีไว้วงพิพากย์ มีการแทรกเครื่องดนตรีอื่น เพลงที่ใช้มีทั้งเพลงบรรเลงและเพลงร้อง คำประพันธ์มีทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองโดยที่ร้อยแก้วใช้เป็นบทเจรจาและบรรยายเพื่อประโยชน์ในการแสดงและกำกับการแสดง ส่วนร้อยกรอง ใช้เป็นบทขับร้องและบทขับขานวรรณกรรม ฉันทลักษณ์ประกอบด้วย โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ร่าย และคำประพันธ์ที่มีลักษณะตามทำนองเพลง สถานที่แสดงมีหลายแห่ง เช่น ที่โรงละครทวีปญญา สโมสรเสวกามาตย์ในพระราชนิเวศน์มฤคทายวันและพระราชวังสนามจันทร์ที่จังหวัดนครปฐม เป็นต้น

คุณค่าของบทละครสังคิตแยกออกได้เป็น 4 ด้านคือ คุณค่าด้านการสะท้อนภาพสังคม ทรงสะท้อนภาพของระบบสังคมและกลุ่มบุคคลในลักษณะการแสดงภาพลักษณ์มากกว่าภาพเหมือน คุณค่าด้านการสร้างอารมณ์ขัน ทรงสร้างอารมณ์ขันจากระบบเหตุผลข้อเท็จจริง การใช้ภาษา วิถีชีวิต เหตุการณ์และสถานการณ์ที่พบเห็นและล้อเลียนบุคลิกลักษณะบุคคล คุณค่าด้านการสร้างสุนทรียรส มีทั้งส่วนที่เป็นความงามจากการวางสัณฐานของคำให้เหมาะกับระดับภาษา ใช้ความหมายของคำให้เหมาะกับเนื้อความและกำหนดเนื้อเพลงให้เหมาะกับทำนองและเนื้อเรื่อง ส่วนคุณค่าด้านการใช้คติพจน์สร้างแนวคิด มีทั้งแนวคิดในการดำเนินชีวิตส่วนบุคคลและสังคม คติเหล่านี้มีความคมคาย ลึกซึ้งและเป็นความจริงที่ปรากฏอยู่รอบตัวทุกวัน

ความสำคัญและที่มาของปัญหา

ละครเป็นศิลปะการแสดงชนิดหนึ่งที่พระมหากษัตริย์ทรงให้การอุปถัมภ์มาโดยตลอด การแสดงละครในระยะแรกเป็นการแสดงอย่างที่เราเรียกว่าละครรำ คือดำเนินเรื่องโดยยึดเอาศิลปะของการร่ายรำตามบทและเพลงพิพากย์เป็นหลัก จนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จึงได้มีการนำเอาลักษณะ วิธีการต่าง ๆ ทางตะวันตกเข้ามาผสมผสานกับละครไทย เกิดเป็นละครรูปแบบใหม่ประเภทต่าง ๆ หลายประเภท

ในบรรดาละครที่เกิดขึ้นใหม่ มีละครชนิดหนึ่งซึ่งไม่อาจจัดได้ชัดเจนว่าเป็นละครประเภทใด เพราะวิธีการแสดงไม่ได้เน้นศิลปะหนึ่งศิลปะใดโดยเฉพาะ ละครชนิดนี้คือ ละครสังคิต พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวผู้ทรงให้กำเนิดละครประเภทนี้ ทรงใช้ชื่อแตกต่างกันถึงสามชื่อ คือ ใช้คำว่าละครสังคิตเมื่อทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องมิกาดิและวังดี ใช้คำว่าละครชวนหัวสลับลำ เมื่อทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องหนามยอกเอาหนามบ่ง และใช้คำว่าละครพูดสลับลำเมื่อทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องวิวาห์พระสมุทร

ละครสังคิตมักจะมีเนื้อเรื่องล้อเลียนความเป็นไปในสังคมและกลุ่มบุคคล ทั้งมีลักษณะพิเศษไปจากละครประเภทอื่นๆ ทำให้เป็นที่น่าสนใจ แต่จากการศึกษาค้นคว้าปรากฏว่า มีการกล่าวถึงละครสังคิตอย่างผิวเผิน รวบรวม ประวัติความเป็นมากล่าวไว้แต่เพียงว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้ให้กำเนิดการจัดประเภทละครก็จัดไว้แตกต่างกัน คือ จัดว่าเป็นประเภทหนึ่งของ

ละครพูดโดยยึดแนวบทละครพูดเรื่องปล่อยักษ์ ซึ่งมีบทร้องพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง 14 เพลงบ้าง จัดว่าเป็นละครสังคิตเพราะมีลักษณะเหมือนโอเปร่าบ้าง จัดว่าเป็นละครร้องเพราะใช้เพลงในการดำเนินเรื่องเป็นจำนวนมากบ้าง

ในแง่ลำดับการทรงพระราชนิพนธ์ยังกล่าวไว้ต่างกัน คือ ม.ล.ปิ่น มาลากุล (2520 : 18-26) กล่าวว่า ทรงพระราชนิพนธ์แปล มิกาดิ ก่อน จากนั้นทรงแปลเป็นวังดี แต่การจัดแสดงเรื่องวังดีมีอุปสรรคจึงทรงพระราชนิพนธ์เรื่องหนามยอกเอาหนามบ่งและวิวาห์พระสมุทร ตามลำดับ ส่วนสุนนมาลย์ นิมเมดิพันธ์ (2527 : 242) กล่าวถึงลำดับการพระราชนิพนธ์บทละครว่า เรื่องหนามยอกเอาหนามบ่ง และเรื่องวิวาห์พระสมุทร น่าจะเป็นเรื่องที่ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นก่อน ต่อมาในระยะหลังจึงทรงพระราชนิพนธ์เรื่องมิกาดิ และเรื่องวังดี

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีผู้กล่าวถึงละครสังคิตและบทละครสังคิตไว้น้อยมาก แต่ละครสังคิตก็ยังคงความงามและความน่าสนใจอย่างครบถ้วน มีบางส่วนของบทละครที่มีผู้จดจำและกล่าวถึงอยู่เสมอโดยที่อาจจะทราบ หรือไม่ทราบว่ามีที่มาจากบทละครสังคิต พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่น คำกล่าว ปากเป็นเอก เลขเป็นโท หนังสือเป็นศรี ก็ได้นำจากบทละครเรื่องวิวาห์พระสมุทร

จากความน่าสนใจทั้งประวัติความเป็นมาและลักษณะของบทละครสังคิต พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า

เจ้าอยู่หัว ดังที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ ผู้วิจัยจึงเห็นสมควรที่จะศึกษาทั้งประวัติความเป็นมา แบบแผนวิธีการแสดงลักษณะเฉพาะและคุณค่าของบทละครที่ใช้ประกอบการแสดง เพื่อเป็นประโยชน์ต่อชนรุ่นหลังและเพื่อเทิดพระเกียรติพระมหาธีรราชเจ้า ผู้ทรงให้กำเนิดบทละครประเภทนี้ให้อย่าง ชื่นไป

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของละครสังคีต
2. เพื่อวิเคราะห์แบบแผนการแสดงและลักษณะเฉพาะของบทละครสังคีต
3. เพื่อวิเคราะห์คุณค่าของบทละครสังคีต

ขอบเขตของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้จะศึกษาบทละครสังคีต พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รวม 4 เรื่อง คือ มิกาโด วังดี ทนายนอกเอาหนามบ่ง และวิวาห์พระสมุทร ในประเด็นต่างๆ ต่อไปนี้

1. ประวัติความเป็นมาของละครสังคีต
2. แบบแผนการแสดงและลักษณะเฉพาะของบทละครสังคีต
3. วิเคราะห์คุณค่าของบทละครสังคีต
 - 3.1 การสะท้อนภาพสังคม
 - 3.2 การสร้างอารมณ์ขัน
 - 3.3 การสร้างสุนทรียรส
 - 3.4 การใช้คติพจน์สร้างแนวคิด

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รวบรวมข้อมูล
 - 1.1 ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับพระราชนิพนธ์บทละคร ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
 - 1.2 ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับละครสังคีต เพื่อประมวลความรู้ ความคิด อันเป็นประโยชน์ในการวิจัย
 - 1.3 รวบรวมต้นฉบับบทละครสังคีตและข้อมูลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องจากหอพระสมุดวชิราวุธราชานุสรณ์ ทั้งที่เป็นลายพระหัตถ์และที่ตีพิมพ์เผยแพร่ นำมาศึกษารายละเอียดเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้าที่ลึกซึ้งต่อไป
 - 1.4 รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับทฤษฎีการวิเคราะห์วรรณกรรมละครเพื่อเป็นแนวทางในการวิเคราะห์บทละครสังคีต
2. วิเคราะห์ข้อมูล
 - 2.1 ศึกษาความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของละครสังคีต

2.2 วิเคราะห์แบบแผนการแสดงและลักษณะเฉพาะของบทละครสังคีต

2.3 วิเคราะห์คุณค่าของบทละครสังคีต

3. สรุปผล และเสนอแนะ

4. เสนอผลงานวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบประวัติความเป็นมา แบบแผนและลักษณะเฉพาะของละครสังคีต
2. เห็นคุณค่าของบทละครสังคีตโดยเฉพาะด้านการให้ความบันเทิงและสะท้อนภาพสังคม และเห็นพระอัจฉริยภาพของสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าในด้านการละคร
3. สามารถนำไปใช้สอนวิชาวรรณคดีการละคร

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาบทละครสังคีตของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พบว่าบทละครสังคีต

ละครสังคีต เป็นละครไทยรูปแบบใหม่ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้ให้กำเนิด มีลักษณะเช่นเดียวกับ Opera ของตะวันตก คือมีบทสนทนาและเพลงทั้งบทร้องและดนตรีเป็นส่วนประกอบสำคัญในการดำเนินเรื่อง ตัวละครเป็นผู้ร้องเอง การที่ทรงคิดละครไทยรูปแบบใหม่นี้มีลักษณะสอดคล้องกับละครในรูปแบบที่เป็นสากลขึ้นมาได้นั้น เนื่องจากทรงสนพระทัยการละครมาตั้งแต่พระชนม์มัยยังน้อย เช่น เมื่อเสด็จพระราชดำเนินไปทรงศึกษา ณ ประเทศอังกฤษ ในปี พ.ศ. 2436 พระองค์เสด็จไปทอดพระเนตรละครที่โรงละครต่างๆ เสมอ การทอดพระเนตรละครมีทั้งที่อังกฤษ ฝรั่งเศส และสหภาพรัฐอเมริกา

นอกจากจะเสด็จไปทอดพระเนตรละครเสมอแล้ว ขณะที่ยังทรงศึกษาอยู่ที่ประเทศอังกฤษทรงจัดการแสดงละครและแสดงละครหลายครั้ง ดังที่ ม.ล.ปิ่น มาลากุล (2517 : 64) สรุปงานละครของพระองค์ท่านไว้ว่า

งานละครของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะที่ยังทรงศึกษาอยู่ในประเทศอังกฤษนั้น อาจแบ่งได้เป็น 3 สมัย คือ

1. สมัยแรก ขณะที่ประทับอยู่ที่ Ascot และ Camberley ทรงสร้างเวทีละครขึ้นที่ Ascot, ... ทรงจัดการแสดงและทรงแสดงในหมู่พระประยูรญาติและพระสหาย ให้ชาวต่างประเทศที่เป็นเพื่อนบ้านและที่ทรงรู้จักคุ้นเคยดู. ... นอกนั้นยังมีหลักฐานว่าได้เคยทรงแสดงชุดระบำญี่ปุ่น ที่กรุงปารีสในประเทศฝรั่งเศสด้วย
2. สมัยกลาง ขณะที่ทรงศึกษาวิชาทหารอยู่ ณ โรงเรียนนายร้อย Sandhurst แล้วได้เสด็จไปประจำกองทหาร Durham

Light Infantry และ School of Musketry ที่เมือง Hythe ... ครั้งหนึ่งในพ.ศ.2441 ได้เสด็จพระราชดำเนินไปยังเมืองต่างๆ พร้อมด้วยพระสหายชาวอังกฤษและได้มีการแสดงละครบางเรื่องที่ Castle Rigg ใน Lake District

3. สมัยหลังโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ Westbury Court จังหวัด Gloucestershire. ทรงแสดงละครเรื่องต่างๆ ของผู้เขียนบทชาวอังกฤษและทรงแสดงร่วมกับชาวอังกฤษมากมายหลายเรื่องด้วยกัน

หลังจากที่เสด็จกลับจากยุโรป เมื่อวันที่ 29 มกราคม 2445 ขณะที่ทรงพำนักรอยู่ที่พระราชวังสราญรมย์ทรงจัดตั้งทิวปัญญาสโมสรและสร้างโรงละครทิวปัญญาขึ้น, ตั้งอยู่ในสวนสราญรมย์, ริมถนนราชินี, ตรงมุมหลังวัดราชประดิษฐ์

โรงละครที่สร้างขึ้นใหม่นี้ทรงใช้แสดงละครพูดอยู่เสมอ นอกจากจะจัดแสดงละครที่โรงละครนี้แล้วแม้เมื่อเสด็จไปต่างจังหวัดก็ทรงจัดการแสดงละครทั้งเพื่อความสนุกสนาน เพลิดเพลิน และเพื่อเก็บเงินบำรุงการกุศลต่างๆ เช่น ทรงจัดการแสดงละครเรื่องปล่อยักษ์ ที่จังหวัดนครราชสีมา เมื่อ พ.ศ.2452 จัดแสดงละครพูดเรื่องชิงนางที่ภูเก็ต เมื่อ พ.ศ. 2460 เป็นต้น

บทละครสังคิตเรื่องแรกที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ คือบทละครเรื่องมิกาดิโด ทรงดัดแปลงมาจากอุปรากร เรื่อง Mikado ของ Sir William Schwenck Gilbert ประพันธ์เพลงโดย Sir Arthur Seymour Sullivan อุปรากรเรื่องนี้เป็น Savoy Opera เรื่องที่ 9 ใน 14 เรื่อง หลังจากนั้นทรงแปลงเรื่องมิกาดิโด ซึ่งเนื้อเรื่องเป็นเรื่องของชาวญี่ปุ่นเสียใหม่เป็นเรื่องวังตี ซึ่งมีลักษณะเนื้อเรื่องคงเดิม คงเปลี่ยนแปลงเฉพาะตัวละครและเพลงไม่มากนัก โดยทรงให้เหตุผลว่า เรื่องมิกาดิโด จัดหาเรื่องแต่งด้วยากจึงเปลี่ยนเป็นเมืองดงฮั่วไต้เชิงก๊ก เมืองที่ไม่มีในแผนที่เพื่อจะได้ง่ายต่อการแต่งกาย อย่างไรก็ตามก็ทรงใช้ชื่อตัวละครคล้ายกับชื่ออาหารบางชนิดของจีน เช่น เกี่ยมซิงตี เล่าเอม้วย แยกี้ ตะเลาเปา ป่าซ่องโก๋ สามารถทำให้คาดเดาได้ว่าน่าจะหมายถึงชาวจีน

พระราชนิพนธ์บทละครทั้งสองเรื่องนี้ไม่สามารถสืบค้นเวลาที่ทรงพระราชนิพนธ์เสร็จได้ ทราบแต่เพียงว่าก่อน พ.ศ.2452 เนื่องจากมีพระราชนันทิการเรื่องจดหมายเหตุประพาสหัวเมืองปักกิ่งได้ ร.ศ.128 ของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ว่า การจัดแสดงละครเรื่องปล่อยักษ์ ในปี พ.ศ. 2452 ได้นำเอาเพลงด้อยตรีจากเรื่องวังตี มาใช้ด้วย (ม.ล.ปิ่น มาลากุล. 2526:10)

วังตี เป็นบทละครสังคิตอีกเรื่องหนึ่งที่ไม่เคยมีการจัดแสดงเลย ตามประวัติการแสดงผลว่า มีความพยายามที่จะจัดแสดงละครสังคิตเรื่องวังตีอยู่หลายครั้ง แต่ก็มีอุปสรรคทุกครั้ง

เช่นที่ ม.ล.ปิ่น มาลากุล(2517 : 99) กล่าวถึงว่า

เรื่องวังตีนี้นิพนธ์เป็นเล่มหลายครั้งแล้ว แต่ยังไม่มีการแสดง. ซ้อมเมื่อ ร.ศ.129 แล้ว แต่พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงสวรรคต.

ซ้อมเมื่อ 21 กุมภาพันธ์ ร.ศ.130 อีกครั้ง แต่เกิดกบฏ ร.ศ.130

กล่าวกันว่าจัดรายการวิทยุกระจายเสียงในสมัยหลังก็มีอุปสรรค.

ปี พ.ศ. 2458 ทรงพระราชนิพนธ์บทละครชนิดเดียวกันนี้ อีกเรื่องหนึ่ง คือ เรื่องหนามยอกเอาหนามบ่ง คราวนี้ทรงเรียกประเภทของละครว่าละครชวนหัวสลบล้ำ เนื้อเรื่องมีความบางตอนล้อเลียนทหาร เรื่องการเกรงวินัย การใช้อำนาจที่ผิดๆ ทำให้ชาวเมืองเดือดร้อน ชื่อเมืองและชื่อตัวละคร ทรงตั้งชื่อเป็นภาษาเยอรมัน และเพื่อไม่ให้กระทบผู้ใดการตั้งชื่อจึงเป็นเพียงล้อถึงลักษณะของตัวละครเท่านั้น

หลังจากจัดแสดงไปแล้วน่าจะทำให้เกิดความไม่พอใจจึงทรงแก้ไขเนื้อความใหม่ หนามยอกเอาหนามบ่ง จึงมีสองสำนวน แต่สำนวนที่สองที่ได้แก้ไขแล้วนั้น ตามหลักฐานในจดหมายเหตุราชกิจจานุเบกษาของพระองค์ท่านซึ่งเป็นจดหมายเหตุบันทึกเหตุการณ์ประจำวันไม่ได้กล่าวถึงการจัดแสดงเรื่องนี้อีกเลยจนสิ้นรัชกาล

ปี พ.ศ. 2459 ทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องวิวาห์พระสมุทร คราวนี้ทรงเรียกว่า ละครพูดสลบล้ำ แต่ลักษณะของละครเป็นเช่นเดียวกับละครสังคิต จึงนับเป็นละครสังคิตเรื่องที่ 4

บทละครเรื่องวิวาห์พระสมุทรแตกต่างออกไปจากมิกาดิโด วังตี และหนามยอกเอาหนามบ่ง เนื่องจากเนื้อเรื่องเป็นเรื่องที่ให้ความบันเทิงแท้ ไม่มีการล้อเลียน เหน็บแนมสังคมดังสามเรื่องข้างต้น วิวาห์พระสมุทร มีความงดงามหลายประการรวมอยู่ เช่น มีความงามของฉาก บทละครเรื่องนี้เป็นเรื่องเดียวที่กำหนดรายละเอียดของฉาก มีความไพเราะของเพลง ผู้ชมติดใจเพลงในละครถึงขนาดมีการนำไปอัดแผ่นเสียงจำหน่าย มีความงดงามของเครื่องแต่งกาย มีบทเจรจาที่คมคาย ขบขัน ปัจจุบันนี้ เมื่อคณะบุคคลจะจัดแสดงละครสังคิตหรือกล่าวถึงละครสังคิตจะนึกถึงเรื่อง วิวาห์พระสมุทรเป็นเรื่องแรก

จากประวัติความเป็นมาของละครสังคิต จะเห็นได้ว่า ช่วงเวลาของการแสดงละครชนิดนี้นับว่า ในรัชกาลของพระมหาธีรราชเจ้า อยู่ในระหว่างปี พ.ศ.2458 - 2468 ขณะที่ละครได้เปิดการแสดงตามสถานที่ต่างๆ ละครสังคิตได้ให้ทั้งความบันเทิง ให้ความคิด ความรู้แก่ประชาชน ได้มีส่วนในการสนับสนุนกิจกรรม

สาธารณประโยชน์โดยจัดแสดงหารายได้เพื่อการกุศลหลายครั้ง ทั้งเป็นส่วนสำคัญในการหาทุนตามพระราชปณิธาน หลังจากสิ้นรัชสมัยในพ.ศ.2460 แล้ว ความนิยมในการแสดงละครก็เริ่มตกต่ำ บทบาทด้านการให้ความบันเทิงแก่ประชาชนค่อยลดลงเป็นลำดับ ละครสังคิตก็ได้รับผลกระทบนี้เช่นเดียวกับละครชนิดอื่น แต่งานสร้างสรรค์อันเกิดจากพระราชดำริยังคงติดอยู่ในใจของประชาชน บทละครสังคิตยังแสดงคุณค่าของตัวเองให้ปรากฏอยู่ทุกยุคทุกสมัย ลักษณะของการทดลองนำเอาแบบแผนของละครตะวันตกมาใช้กับความเป็นไทย ทั้งดนตรีไทย เพลงไทย ได้อย่างงดงาม จะเตือนใจให้คนในยุคสมัยต่อมาได้นำละครสังคิตมาแสดงอีกเมื่อมีโอกาส

แบบแผนการแสดงและลักษณะเฉพาะของละครสังคิต

การแสดงละครสังคิต เป็นละครที่มุ่งดำเนินเรื่องรวดเร็ว เน้นความสนุกสนาน ให้ความสำคัญกับตัวประกอบ รายละเอียดเกี่ยวกับการแสดงมีดังนี้

โอกาสที่แสดง เนื่องจากละครสังคิตเป็นละครในราชสำนัก การจัดแสดงละครจึงเป็นการจัดตามพระราชประสงค์หรือโดยได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โอกาสที่จัดแสดงพอจะสรุปได้ดังนี้ คือ จัดแสดงเพื่อความบันเทิง เพื่อเก็บเงินบำรุงการกุศล หน่วยราชการหรือสมทบทุนต่างๆ และจัดแสดงตามที่ผู้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต

เรื่องที่แสดง ถึงแม้จะมีบทพระราชนิพนธ์ถึงสี่เรื่อง แต่ตามประวัติการแสดงพบว่ามี การจัดแสดงเพียง 2 เรื่องเท่านั้น คือ หนามยอกเอาหนามบ่ง และวิวาห์พระสมุทร

สถานที่แสดง ตามประวัติการจัดแสดงละครสังคิตในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พบว่าทรงจัดแสดงทั้งในกรุงเทพมหานครและต่างจังหวัด

ลักษณะของโรงละคร ฉากและอุปกรณ์ประกอบการแสดง โรงละครจะแบ่งส่วนชัดเจนคือแยกส่วนสำหรับแสดงออกจากผู้ชม ส่วนเวทีสำหรับแสดงด้านหน้าสุดมีม่านปิดไว้เมื่อยังไม่แสดง ม่านนี้จะเปิดเมื่อเริ่มแสดงและปิดเมื่อจบการแสดงแต่ละชุด การจัดฉากเป็นไปตามเนื้อเรื่อง ละครสังคิตทั้งสี่เรื่องแม้จะเป็นละครขนาด 2 ชุด แต่จะใช้ฉากหลักเพียงฉากเดียว เปลี่ยนเฉพาะอุปกรณ์ตกแต่งฉากเท่านั้น อุปกรณ์การแสดงเป็นไปตามเนื้อเรื่อง

เครื่องดนตรี ใช้วงปี่พาทย์ไม้นวมเป็นเครื่องดนตรีหลักในการแสดงและใช้เครื่องดนตรีอื่น เช่น จะเข้ ม้าล้อและกลอง แตรวงเสริมให้การแสดงสมจริงยิ่งขึ้น

เพลงที่ใช้ในละคร มี 2 ประเภทคือเพลงบรรเลงใช้ประกอบฉากปี่พาทย์และอารมณ์ของตัวละครเพื่อสร้างบรรยากาศ และเพลงร้องซึ่งใช้ดำเนินเรื่องและใช้เป็นเพลงร้องส่งซึ่งหมายถึงเล่นเป็น

เพลงสุดท้ายก่อนจบการแสดง

การแต่งกายในละครสังคิต เป็นการแต่งกายสมจริงตามบทบาทและฐานะของตัวละคร

ผู้แสดง ในระยะแรก ผู้แสดงเป็นชายล้วน แต่ในระยะหลังเปลี่ยนเป็นชายหญิงแท้

วิธีแสดง เริ่มแสดงด้วยการเปิดม่านหน้าเวที จากนั้นจากแถวละครที่อยู่บนเวทีจะมีจำนวนมาก เริ่มด้วยการร้องเพลงหมู่และนำตัวละคร

ดำเนินเรื่องโดยใช้บทสนทนาและเพลง บางครั้งอาจมีการแทรกบทขับขานวรรณกรรม เช่น การอ่านทำนองเสนาะ บทพากย์หรือบทสวดแทรกด้วย การร้องเพลง ตัวละครร้องเอง ลักษณะการร้องเพลงเป็นการร้องกลอนดนตรี ไม่ใช่การร้องส่งอย่างเดิม ส่วนการร้องของลูกคู่คล้ายๆ การร้องสร้อยเพื่อความสนุก ตัวละครแสดงบทบาทสมจริง ไม่ว่า มีการแสดงหมู่คือเดินแถวเป็นขบวนเข้ากับจังหวะเพลง หรือเดินแถวเป็นขบวนพร้อมกับร้องเพลงและคบเท้าเข้าจังหวะ บทสนทนา นอกจากจะสนทนาตามปกติแล้วยังคงมีการพูดป้อ คือพูดกับคนดู สมมุติว่าตัวละครอื่นบนเวทีไม่ได้ยิน บางครั้งจะใช้เป็นบทราฟกับคนเอง

ฉากสุดท้าย เป็นฉากใหญ่ ตัวละครทุกตัวออกแสดง จบเรื่องด้วยบทร้องส่งซึ่งมักเป็นการสรุปเรื่องและอวยพรผู้ชม

คุณค่าของบทละครสังคิต

การศึกษาครั้งนี้ได้วิเคราะห์คุณค่าของบทละครสังคิต 4 ประการ คือ คุณค่าด้านการสะท้อนภาพสังคม การสร้างอารมณ์ขัน การสร้างสุนทรียรส และการใช้คติพจน์สร้างแนวคิด

คุณค่าด้านการสะท้อนภาพสังคม

บทละครสังคิตได้สะท้อนภาพสังคมที่สำคัญไว้ 2 ด้านคือ **ด้านการเมืองและการปกครอง** และ **ด้านบุคคลในสังคม** ด้านการเมืองการปกครองนั้น บทละครได้ชี้ให้เห็นว่าระบบเลือกตั้งที่ปัญญานในสมัยนั้นกำลังเรียกร้องก็เป็นระบบที่มีจุดบกพร่องเช่นเดียวกัน ทั้งได้ท้วงติงผู้บริหารที่ทำงานควบลหลายตำแหน่งว่าอาจเป็นเหตุให้เกิดการทุจริตและบกพร่องในหน้าที่ ตำแหน่งระบบราชการที่เน้นการปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชามากกว่าเน้นความคิดเห็นของผู้ปฏิบัติกร และเสียดสีข้าราชการบางกลุ่มที่ย่อย่อนในการปฏิบัติหน้าที่ ด้านบุคคลในสังคม บทละครได้ชี้ให้เห็นว่าพระราชทรงเป็นบุคคลที่ได้รับความจงรักภักดีจากราษฎร เพราะพระองค์ทรงมีการกิจที่จะต้องคุ้มครองราษฎรทุกด้าน ทั้งโดยการออกกฎหมายให้เกิดความยุติธรรมและการดำเนินวิเทศาบายกับต่างประเทศที่มุ่งคุกคามราชอาณาจักร ส่วนพระราชวงศ์นั้นควรดูแลให้เห็นสภาพความเป็นอยู่ที่แท้จริงของราษฎร เพื่อจะได้แก้ไขปัญหของประเทศได้อย่างถูกต้อง ภาพลักษณ์ของราชโอรส

ในบทละครสังคิตนอกจากแสดงถึงหน้าที่ดังกล่าวแล้ว ยังมีความสามารถในศิลปะด้านดนตรีและการแสดงซึ่งสะท้อนถึงพระราชนิยม ส่วนพระองค์ในสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า บทละครได้เลียดสีผู้มีชาติตระกูลสูงที่เย่อหยิ่งในวงศ์สกุลของตน แสดงภาพของทหารที่เคร่งวินัย รักเกียรติและดูถูกประชาชน แต่มีเนื้อความยกย่องทหารเรือมากกว่าทหารหน่วยอื่นเพราะขณะนั้น ทางราชการกำลังขอความร่วมมือให้ประชาชนร่วมสมทบทุนซื้อเรือรบหลวงพระร่วง ภาพลักษณ์ของสตรีในบทละครสังคิตเป็นภาพของสตรีสมัยใหม่ที่มีการศึกษาแบบตะวันตก แต่จุดหมายหลังจากสำเร็จการศึกษาแล้วก็คือเป็นแม่บ้าน สตรีจึงต้องศึกษาการอ่านการเขียนให้แตกฉาน พร้อมกับให้ความชำนาญเรื่องการบ้านการเรือนด้วย ส่วนภาพของชาวต่างชาตินั้น เนื่องจากบทละครบางเรื่องได้แปลและแปลงมาจากตะวันตก ภาพของชาวตะวันตกจึงเป็นตัวดำเนินเรื่องที่มีความดีและความชั่วตามบทบาทของตน ต่างกับภาพของชาวตะวันออกเช่นชาวญี่ปุ่นและชาวจีนซึ่งมักจะกล่าวถึงลักษณะทั้งส่วนดีและส่วนด้อย แต่น่าเสียดายที่กล่าวถึงจะเป็นเชิงดูถูกและเห็นพฤติกรรมของชาวตะวันออกด้วยกันเป็นสิ่งน่าขบขัน อันเป็นค่านิยมประการหนึ่งที่ปัญญาชนไทยสมัยนั้นรับมาจากชาติตะวันตก

คุณค่าด้านการสร้างอารมณ์ขัน

บทละครสังคิตใช้วิธีการสร้างอารมณ์ขันจำแนกได้เป็น 5 ด้าน ดังนี้ คือ การสร้างอารมณ์ขันจากระบบเหตุผลข้อเท็จจริงทรงใช้วิธีชี้แจงแสดงเหตุผลต่างแง่จากแนวคิดเดิม และแทรกข้อความที่แสดงความคิดที่เหลวไหลไร้เหตุผล การสร้างอารมณ์ขันจากการใช้ภาษา โดยกำหนดคำให้มีความหมายเฉพาะหรือวิธีการใช้ภาษาที่เป็นแบบแผนเฉพาะ เช่นใช้คำว่าอ่อนวอนแทนการติดสินบน การเลียนเสียงและการใช้ถ้อยคำคนต่างชาติ ล้อความหมายของคำ คือเป็นการนำคำที่ใช้ในความหมายหนึ่งมาใช้ในความหมายหนึ่ง การสร้างอารมณ์ขันจากวิถีชีวิต ด้วยการเน้นพฤติกรรมให้เกินกว่าปกติ จนกลายเป็นเรื่องน่าขบขัน นำลักษณะและพฤติกรรมของคนต่างชาติที่แตกต่างจากคนไทยมากกล่าวถึงในแง่ขบขันและกล่าวถึงความจริงที่สังคมไม่เปิดเผย การสร้างอารมณ์ขันจากเหตุการณ์และสถานการณ์ที่พบเห็น เป็นการสร้างจากการเข้าใจผิด การแสดงความเห็นที่ต่างไปจากคนหมู่มาก การแก้ปัญหาด้วยวิธีการหรือเหตุผลที่คลาดเคลื่อนไปจากภาวะที่ควรจะเป็น การจัดหน้าที่ไม่เหมาะสมกับบุคคล การกระทำที่ผิดมารยาท และวิธีสุดท้ายคือการสร้างอารมณ์ขันโดยการล้อเลียนบุคลิกลักษณะ ซึ่งทรงใช้วิธีการนี้สร้างอารมณ์ขันน้อยกว่าวิธีการอื่น

คุณค่าด้านการสร้างสุนทรียรส

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นปราชญ์ทางภาษา ทรงรู้จักถ้อยคำหลายระดับและสามารถนำคำเหล่านั้นมา

ใช้ในบทละครได้อย่างเหมาะสม จึงทำให้บทละครมีสุนทรียรสทั้งส่วนที่เป็นความงามจากการวางองค์ประกอบคำให้เหมาะสมกับระดับภาษา กล่าวคือทรงใช้ถ้อยคำได้เหมาะสมกับเนื้อหา การใช้ความหมายของคำให้เหมาะสมกับเนื้อความ คือทรงใช้คำที่ให้ความหมายโดยตรงเมื่อต้องการให้ผู้ชมเกิดความรู้สึกที่ชัดเจน เข้าใจง่าย และใช้คำที่ให้ความหมายโดยโวหารเมื่อต้องการให้ผู้ชมเกิดอารมณ์และจินตนาการ นอกจากนี้ยังทรงสร้างสุนทรียรสด้วยวิธีกำหนดเนื้อเพลงที่เหมาะสมกับทำนองและสอดคล้องกับเนื้อเรื่อง ทำนองเพลงที่พระองค์ทรงนำมาใช้ในบทละครสังคิตมีทั้งทำนองเพลงไทย ทำนองเพลงฝรั่ง ตลอดจนถึงทำนองเสนาะในบทขับขานวรรณกรรม พระปรีชาของพระองค์เป็นที่ปรากฏชัดยิ่งขึ้นเมื่อคำร้องที่ประกอบกับทำนองสอดคล้องกันอย่างเหมาะสม ได้ทั้งอารมณ์และความไพเราะ บทเพลงเหล่านั้นได้แสดงคุณค่า ให้สุนทรียรสด้านดุริยางคศิลป์ปรากฏแก่สังคมไทยตลอดมา

คุณค่าด้านการใช้คติพจน์สร้างแนวคิด

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงแทรกข้อความที่มีความหมายลึกซึ้งไว้ในบทละครสังคิต สามารถใช้เป็นคติพจน์สร้างแนวคิดในการดำเนินชีวิตให้แก่ผู้ชมทั้งคติพจน์สำหรับบุคคลและคติพจน์สำหรับสังคม

จากการที่ศึกษาบทละครสังคิตของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมาโดยตลอดพบว่า บทละครสังคิตของพระองค์มีคุณค่าทั้งในฐานะบทละครและฐานะความเป็นวรรณคดี กล่าวคือมีการดำเนินเรื่องที่สนุกสนาน กระชับ มีการใช้สำนวนภาษาที่คมคาย ไพเราะ ตัวละครมีลักษณะและนาฏกริยาที่น่าสนใจและยังสอดแทรกแนวความคิดในการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมกับยุคสมัยได้อย่างแนบเนียนอีกด้วย ปัจจุบันนี้ แม้ว่าค่านิยมในการจัดแสดงหรือการชมละครประเภทเหล่านี้จะเปลี่ยนไปแต่บทละครสังคิตยังมีคุณค่าให้ชนรุ่นหลังได้อ่านได้ศึกษาในฐานะวรรณคดีอยู่ตลอดไป

ข้อเสนอแนะ

1. ควรจะจัดพิมพ์เผยแพร่ และศึกษาบทละครพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ยังคงเป็นต้นฉบับลายพระหัตถ์และไม่เคยมีการจัดแสดง ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก
2. ควรจะได้มีการศึกษาเปรียบเทียบบทละครพูดสมัยล่าบทละครสังคิต และบทละครร้อง ซึ่งมีลักษณะคล้ายกันมากซึ่งจะสามารถนำผลที่ได้จากการศึกษาไปใช้ประโยชน์ในการศึกษารายวิชาที่เกี่ยวกับละครของไทยได้

บรรณานุกรม

- กรรมการฉลองวันพระบรมราชสมภพครบ 8 รอบ และ 100 ปี ของ
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, คณะ. 2524.
สารานุกรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
เล่ม 1. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานเปิดหอวีรราชานุสรณ์
วันที่ 1 มกราคม
- กันยรัตน์ สมิตะพินทุ. 2529. การศึกษาการพัฒนาตัวละครใน
บทละครพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ-
เกล้าเจ้าอยู่หัว. วิทยานิพนธ์ อ.ม. นครปฐม : มหาวิทยาลัย
ศิลปากร. อุดมสำเนา.
- จดหมายเหตุพระราชนิพนธ์ ค.ศ.1925 (พ.ศ.2467-2468) เล่ม 12.
ลายมือเขียน. ถ่ายเอกสาร.
- จักกฤษณ์ ดวงพัตรา. 2534. “ลักษณะของ Propaganda ทาง
กิตติศิลป์ จากบทพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมง-
กุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว,” วชิราวุธานุสรณ์สาร. 11(2) :
59-66 ; เมษายน
- เจริญ ถัดพลี, คุณ. 2529. “ชีวิตข้าหลวงสมเด็จพระนางเจ้าอินทร-
ศักดีศจี พระวรราชชายาในรัชกาลที่ 6,” มานวสาร.
9(9) : 18-26 ; กันยายน
- _____. 2530. “ชีวิตข้าหลวงสมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดีศจี
พระวรราชชายาในรัชกาลที่ 6,” มานวสาร. 10(2) :
58-64 ; กุมภาพันธ์
- ธงชัย หวานแก้ว. 2522. การปลูกฝังความรักชาติตามที่ปรากฏ
ในบทละครพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระ-
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. ปรินญาณินพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ :
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, อุดมสำเนา.
- ธิดา วัฒนกุล. 2519. แนวความคิดทางการเมืองในบทละคร
พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้า-
อยู่หัว. ปรินญาณินพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทร วิโรฒ ประสานมิตร, อุดมสำเนา.
- นราธิประพันธ์พงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. (ผู้แปล).
2505. จดหมายเหตุลาอุแบร์ เล่ม 1, กรุงเทพฯ
- นวลกานต์ วิจิตติมารณ์. 2531. “พระอัจฉริยภาพของพระบาท-
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวด้านการใช้บทเพลงต่าง ๆ
ในบทละครเรื่องวิวาห์พระสมุทร,” วชิราวุธานุสรณ์สาร
8(4) : 52-59 ; พฤศจิกายน
- ปิ่น มาลากุล, ม.ล. 2536. “การแสดงละครที่พระบาทสมเด็จพระ-
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแปล,” วชิราวุธานุสรณ์สาร.
13(1) : 60-69 ; มกราคม
- _____. 2517. งานละครของพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดี-
ศรีสินทรมหาวชิราวุธพระมงกุฎเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม.
กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช
- _____. 2520. งานละครของพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรี-
สินทรมหาวชิราวุธพระมงกุฎเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม.
กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช
- ปิ่น มาลากุล, ม.ล. 2525. “ประวัติงานละครของพระบาทสมเด็จพระ-
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว,” วชิราวุธานุสรณ์สาร. 2(3) :
29-32 ; กรกฎาคม
- _____. 2526. “ละคร ความสำราญพระราชหฤทัยของพระบาท-
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จากจดหมายเหตุประพาส
หัวเมืองปักษ์ใต้.ศ.128 ของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช,”
วชิราวุธานุสรณ์สาร. 3(3) : 10 ; กรกฎาคม
- _____. 2528. “วิวาห์พระสมุทร บทละครมดตะของพระบาท-
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องเดียวที่ทรงเรียกว่า
ละครพูดสลับคำ,” วชิราวุธานุสรณ์สาร. 5(3) : 1-18 ;
กรกฎาคม
- พระสุจิตตสุตา พระสมเอนในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า-
เจ้าอยู่หัว. 2526. อนุสรณ์ในงานเสด็จพระราชดำเนิน
พระราชทานเพลิงศพ พระสุจิตตสุตา (เปื้อง สุจิตกุล)
ท.จ.ว. พระสมเอนในรัชกาลที่ 6 ณ เมรุหน้าพลับพลา
อิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 29 มีนาคม
- พฤทธิ์ ศุภเศรษฐศิริ. 2538. “อารมณณ์ขันในพระราชนิพนธ์บท
ละครพูดในรัชกาลที่ 6,” ศิลปกรรมศาสตร์. 3(1) 46-57 ;
มกราคม-มิถุนายน
- พูนพิศ อมาตยกุล. 2531. “พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
กับการดนตรี,” วชิราวุธานุสรณ์สาร. 8(1) : 18-27 ;
มกราคม
- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. 2510. ตามใจท่าน
วิวาห์พระสมุทร. ธนบุรี : โรงพิมพ์รุ่งเรืองวัฒนา
- _____. ผิดใจได้ปลื้ม. ต้นฉบับลายพระหัตถ์. ถ่ายเอกสาร.
- _____. 2512. สกุนตลา หลวงจำเนียรเดินทาง
วิวาห์พระสมุทร. กรุงเทพฯ : ศิลปบรรณาการ,
- _____. 2512. สาวิตี หนามยอกเอาหนามบ่งและหมื่น
ประมาทสาธ. กรุงเทพฯ : ศิลปบรรณาการ
- _____. 2520. หนามยอกเอาหนามบ่งส่วนแรก และ
วิวาห์พระสมุทร. โดยศรีอยุธยา (นามแฝง). กรุงเทพฯ :
มูลนิธิรื้อฟื้นวรรณคดีในพระบรมราชูปถัมภ์

- มนตรี ตราโมท. 2534. “บทเพลงพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว,” มานวสาร. 14(2) : 17-23 ; กุมภาพันธ์
- มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์. 2509. บทละครสังคีตเรื่องมิกาดอกกับเรื่องวังดีและปณิธานประวัติของอุปราชเรื่องมิกาดอกของนางกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ. กรุงเทพฯ : มูลนิธิมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์,
- มัทนี รัตนิน. 2538. เอกสารประกอบคำบรรยายเรื่องพัฒนาการของนาฏศิลป์และการละคอนสมัยใหม่. อัดสำเนา.
- “รายวันเสด็จพระราชดำเนินแรมหัวเมืองของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่ พ.ศ. 2453-พ.ศ.2468,” มานวสาร. 15(3) : 10-13 ; มีนาคม 2535.
- “รายวันเสด็จพระราชดำเนินแรมหัวเมืองของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่ พ.ศ. 2453-พ.ศ.2468,” มานวสาร. 15(4) : 7-15 ; เมษายน 2535.
- วรชาติ มีขบถ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิตา มีสุข เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่หอสมุดจุฬาราชานุสรณ์ กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 25 สิงหาคม พ.ศ.2540.
- “วิวาห์พระสมุทร,” คู่มือสมิต เล่ม 1. ธันวาคม-มกราคม-กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2461. ถ่ายเอกสาร.
- ศรีนาถ สุริยะ,คุณหญิง. 2534. “ละครเรื่องพระร่วงและวิวาห์พระสมุทรที่มณฑลพายัพ,” วชิราวุธานุสรณ์สาร. 11(4) : 56-60 ; พฤศจิกายน
- สรศักดิ์ พงษ์สภา. 2532. “พระราชนิพนธ์มณฑลพายัพในสายตาของสถาปนิก,” มานวสาร. 12(8) : 30-35 ; สิงหาคม
- สุธา ศาสตรี. 2526. รายงานผลการวิจัยโครงสร้างของการเสนอความตกลงในบทละครนอก. มปท., อัดสำเนา.
- สุนนมาลย์ นิ่มเนติพันธ์. 2527. วรรณคดีการละคร. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พลศึกษา
- สุวรรณิ อุคมผล. วรรณกรรมการแสดงของไทย. กรุงเทพฯ : ประกายพฤษณ์, มปป.
- เสาวลักษณ์ อนันตศานต์. 2515. บทละครนอกสมัยกรุงศรีอยุธยา. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, อัดสำเนา.
- อักษรพร(นามแฝง). เรื่องราวของมหาอุปราชกรมตะ. กรุงเทพฯ : พี.เอส.กรุ๊ป, มปป.
- อารดา สุมิตร. 2516. ละครในของหลวง ในสมัยรัชกาลที่ 2. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, อัดสำเนา.
- อุทัยวรรณ ศิริสาคร. 2522. วรรณคดีการละคร. กรุงเทพฯ : ภาควิชาภาษาไทย คณะวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูจันทบุรีเกษม